

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING HAR XIL TURLARI VA ULARNI TARTIBGA SOLISH

Shaxlo Begmatova Faxriddin qizi

Toshkent moliya instituti o'qituvchisi
begmatovashaxlo93@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7643296>

ARTICLE INFO

Received: 24th December 2022

Accepted: 28th December 2022

Online: 31th December 2022

KEY WORDS

moliyaviy texnologiyalar, tartibga soluvchi texnologiyalar, nazorat texnologiyalari, moliyaviy huquq, moliya.

ABSTRACT

Maqola raqamli iqtisodiyotning moliyaviy huquqqa ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan. Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida yangi texnologiyalar, bir tomondan, huquqiy tartibga solish predmetining kengayishiga olib keladi, boshqa tomondan, tartibga solish, boshqarish, moliyaviy nazorat va nazoratga yordam beradigan vosita ekanligi aniqlandi. Ishda moliyaviy texnologiyalarning har xil turlari, birinchi navbatda tartibga soluvchi (RegTech) va nazorat qiluvchi (SupTech) ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, muallif "tartibga solish texnologiyalari" atamasi umuman muvaffaqiyatsiz degan xulosaga keladi. Bundan tashqari, shuni aytish kerakki, tor ma'noda moliyaviy texnologiyalar bu faqat moliya bozorlarida qo'llaniladigan vositalar va usullarning to'plami, keng ma'noda — moliyaviy tartibga solish, nazorat qilish va nazorat qilish bilan bog'liq barcha sohalarda qo'llaniladi.

Raqamli iqtisodiyot yangi texnologiyalarni ijtimoiy hayotga keng tatbiq etishni o'z ichiga oladi, bu esa yangi turdagi iqtisodiy munosabatlarning asosiy mahsuloti va harakatlantiruvchi kuchiga aylanadigan axborot almashinuvining tezlashishiga olib keladi.

Yangi texnologiyalarni joriy etishga asoslangan iqtisodiyotni raqamlashtirish jarayoni bir necha o'n yillardan beri davom etmoqda. 20-asrning o'rtalaridan boshlab. elektron kompyuterlar va ular bilan bog'liq texnologiyalar sezilarli evolyutsiyadan o'tdi, bu etuklik nuqtai nazaridan insoniyat tarixini tezkor deb hisoblash mumkin. Shunday qilib, Intel kompaniyasining asoschilaridan biri G. Murning empirik kuzatuviga ko'ra, integral mikrosxemaning kristaliga joylashtirilgan tranzistorlar soni har 2 yilda ikki baravar ko'payadi1 (Mur qonuni) Ushbu jarayon, bir tomondan, kompyuter texnologiyalarining hisoblash quvvatining oshishiga, boshqa tomondan, uning miniatyuralanishiga olib keladi. Bularning barchasi oxir-oqibat raqamli texnologiyalar keng aholi uchun mavjud bo'lishiga olib keladi. Aynan ulardan foydalanishning ommaviyligi harakatdir- raqamli iqtisodiyotning kuchi. Shu munosabat bilan aytishimiz mumkinki, iqtisodiyot so'nggi o'n yil ichida raqamli

xarakterga ega bo'la boshladi.

Zamonaviy jamiyat faqat raqamli iqtisodiyotni shakllantirish yo'lining boshida. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning hozirgi bosqichining o'ziga xos xususiyati nafaqat mavjud texnologiyalarni joriy etish, balki yangi texnologiyalar (masalan, katta ma'lumotlar texnologiyalari (Big Data), neyrotexnika-nologiyalar, blockchain texnologiyalari, robotlashtirish va boshqalar) imkoniyatlarini anglashdir. Shunday qilib, yaqin kelajakda raqamli texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlar yanada rivojlanib borishini taxmin qilish mumkin. Bu, o'z navbatida, yangi turdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish vositasi sifatida va yangi texnologiyalarni joriy etish xavfini baholash va ularni huquqiy tartibga solishning samarali yondashuvlarini ishlab chiqish bilan bog'liq bashoratli funktsiyani bajarishga mo'ljallangan yuridik fan uchun yangi, ko'pincha hal qilib bo'lmaydigan muammolarni keltirib chiqaradi.

An'anaviy tushunchaga ko'ra, moliya iqtisodiy kategoriya sifatida pul mablag'larini to'plash, taqsimlash (qayta taqsimlash) va ulardan foydalanish, shuningdek ulardan foydalanishni nazorat qilish bilan bog'liq iqtisodiy munosabatlar to'plamidir. Moliyaviy munosabatlar iqtisodiy munosabatlarning bir turi. Shu munosabat bilan iqtisodiyotga ta'sir ko'rsatadigan raqamli texnologiyalar moliyaviy huquqqa ham ta'sir qiladi (raqamli texnologiyalar iqtisodiyot moliyaviy huquq). Iqtisodiyotni moliyaviy tartibga solish sharoitida moliyaviy huquq haqida gap ketganda, shuni ta'kidlash kerakki, yangi texnologiyalar, bir tomondan, huquqiy tartibga solish predmetining kengayishiga olib keladi (masalan, ko'rib chiqilayotgan soha elektron pul muomalasi jarayonida rivojlanayotgan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishni boshladi), boshqa tomondan, tartibga solish, boshqarish, moliyaviy nazorat va nazoratni qo'llab — quvvatlovchi vositadir.

Moliyaviy munosabatlar doirasida qo'llaniladigan texnologiyalar odatda moliyaviy texnologiyalar deb ataladi. Hozirgi vaqtda moliyaviy texnologiyalar nafaqat moliyaviy xizmatlarni taqdim etishga hissa qo'shadigan tarqoq usul va vositalar sifatida, balki maxsus turdagi mahsulot — moliyaviy texnologiyalarni ishlab chiqaruvchi tashkilotlardan tashkil topgan iqtisodiyotning alohida tarmog'i sifatida qaraladi. Shunday qilib, Pptesilarni alohida texnologiyalar sifatida ham, iqtisodiyotning bir tarmog'i sifatida ham ko'rish mumkin.

Bugungi kunda moliyaviy texnologiyalarning bir nechta tasnifi mavjud. Masalan, bir guruh nemis mualliflari tegishli moliyaviy texnologiyalarni ta'kidlashni taklif qilishadi:

moliyalashtirish bilan (kraudfanding, kredit va faktoring);

aktivlarni boshqarish (ijtimoiy savdo, avtomatlashtirilgan maslahat tizimlari, shaxsiy moliya menejmenti, investitsiya va bank);

to'lovlar (muqobil to'lov usullari, blockchain va kripto-valyutalar);

sug'urta sohasidagi boshqa moliyaviy texnologiyalar.

Shubhasiz, ushbu tasnif to'liq bo'lmasa-da, tegishli texnologiyalar qo'llaniladigan moliya bozorining tarmoqlarini aks ettiradi.

Bundan tashqari, moliyaviy texnologiyalarni farqlash taklif etiladi:

Tartibga solish texnologiyalari (RegTech) — moliya bozorida faoliyat yuritadigan tashkilotlar tomonidan tartibga solish va nazorat talablarini bajarish bilan bog'liq jarayonlarni optimallashtirish uchun foydalaniladi.

Xususan, dunyo banklarinii tartibga soluvchi texnologiyalar qatoriga kiradi:

muvofiglikni nazorat qilish texnologiyalari-tartibga solish va nazorat talablariga rioya etilishini ta'minlashga, shu jumladan xavflarni aniqlash va boshqarish, axborotni oshkor qilish jarayonlarini avtomatlashtirish va boshqalarga qaratilgan.

Identifikatsiya texnologiyalari-mijozlar va ishtirok etayotgan boshqa shaxslarni tekshirish bilan bog'liq pul operatsiyalarida, shu jumladan xizmatga dastlabki qabulqilishda, shuningdek jinoiy yo'l bilan olingan daromadlarni legallashtirish (legallashtirish), terrorizmni moliyalashtirish va ommaviy qirg'in qurollarini tarqatishni moliyalashtirishga qarshi kurashish maqsadida ushbu operatsiyalarni amalga oshirish jarayonida keyinchalik identifikatsiyalash;

tranzaktsiyalarni monitoring qilish texnologiyalari-pul o'tkazmalari, valyuta operatsiyalari, shuningdek moliyaviy vositalar bilan operatsiyalar bilan bog'liq jarayonlardagi og'ish va buzilishlarni aniqlashga qaratilgan;

risklarni boshqarish texnologiyalari-risklarni boshqarishni avtomatlashtirishga qaratilgan (bozor va operatsion). Bozor xatarlariga nisbatan ushbu texnologiyalar moliyaviy vositalarni, pul mablag'lari bilan operatsiyalarni baholashni, belgilangan chegaralarni nazorat qilishni va boshqalarni avtomatlashtirishni o'z ichiga oladi va operatsion xatarlarga nisbatan ular ichki protseduralar samaradorligini oshirishga, firibgarlikdan himoya qilishni ta'minlashga imkon beradi. harakatlar va boshqalar.;

hisobot bilan bog'liq texnologiyalar-hisobotlarni avtomatik ravishda shakllantiradi va taqdim etadi, shu bilan axborot tizimlarining ishlash xarajatlarini kamaytirishga imkon beradi.

Shunday qilib, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar birinchi navbatda Regtechni ishlab chiqish, amalga oshirish va rivojlantirishga qiziqishmoqda, chunki ushbu texnologiyalar bir tomondan xarajatlarni kamaytirishga imkon beradi (axborot tizimlarini boshqarish xarajatlarini kamaytirish, xodimlarni qisqartirish, shuningdek nazorat tartib — qoidalarini tezlashtirish orqali) va boshqa tomondan-davlat talablariga muvofiqligini ta'minlash. Shunga asoslanib, RegTech rivojlanishining harakatlantiruvchi kuchi bozor degan xulosaga kelish mumkin. Muayyan tartibga solishning muvaffaqiyati texnologiya taklif etilayotgan echimlarning sifati va narxiga bog'liq.

Nazorat texnologiyalari (SupTech) — ushbu faoliyat samaradorligini oshirish uchun moliya bozorlarida tartibga solish va nazorat organlari amaliyotiga joriy etilmoqda. Bunday texnologiyalar moliya bozori sub'ektlaridan kelib chiqadigan hisobotlarni va boshqa ma'lumotlarni avtomatik ravishda qayta ishlash, bozor va operatsion xatarlarni monitoring qilish va tahlil qilish, tartibga solish talablarini raqamlashtirish (moliya bozori sub'ektlariga ushbu talablardagi o'zgarishlarni tezda aniqlash va ularni o'z amaliyotida qo'llash imkonini beradigan xizmatlarni ishlab chiqish) va boshqalar bilan bog'liq. Suptechning rivojlanishi, Rossiya banki ta'kidlaganidek, "tartibga solish va nazorat sohasidagi yondashuvlarni modernizatsiya qilish uchun regulyatorlarning diqqat markaziga to'liq bog'liq".

Yuqorida aytilganlarning barchasidan bir qator xulosalar chiqarish mumkin:

Birinchi, bo'linish va suptech Pro-bu o'z faoliyatiga tegishli texnologiyalarni joriy etadigan sub'ektlarga bog'liq: moliya bozori ishtirokchilari yoki regulyator (Rossiya banki). Shu bilan birga, ular aslida bir xil narsaga — moliya bozorlarida qonuniylikni ta'minlashga qaratilgan. "Tartibga solish texnologiyalari" atamasining o'zi muvaffaqiyatsiz deb tan olinishi kerak: bunday texnologiyalar tabiatan tartibga soluvchi emas. Tartibga solish-bu ijtimoiy munosabatlarga maqsadli ta'sir qilish

jarayoni. ular ijtimoiy munosabatlarga ta'sir qilmaydi, ularni qo'llash, yuqorida aytib o'tilganidek, tartibga solish talablariga muvofiqiligini ta'minlashga qaratilgan. Shunday qilib, hozirgi kunda "tartibga soluvchi texnologiyalar" deb ataladigan narsa, aslida, nazorat texnologiyalari, ammo xo'jalik yurituvchi sub'ektlartomonidan amalga oshirilmoqda:

Foyalanilgan adabiyot:

1. Ayubjon o'g'li, Azamjon Aliyev. "LOYIXALARNI BOSHQARISHNING NAZARIY ASOSLARI VA AXBOROT XAVFSIZLIGIDA RISKLARNI TAHLILI." Results of national scientific research 1.4 (2022): 39-44.
2. Usmonov M. T. Solving Problems In Arithmetic Methods. International Journal of Academic Information Systems Research (IJASIR) ISSN: 2643-9026 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 58-61.
3. Usmonov M. T. Stenographic Protection of Information. International Journal of Academic and Applied Research (IJAAR) ISSN: 2643-9603 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 31-35.
4. Usmonov M. T. Telecommunications and Network Security. International Journal of Academic Engineering Research (IJAER) ISSN: 2643-9085 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 57-61.
5. Usmonov M. T. The Concept of Compatibility, Actions on Compatibility. International Journal of Academic Multidisciplinary Research (IJAMR) ISSN: 2643-9670 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 10-13.
6. Usmonov M. T. The Concept Of National Security. International Journal of Academic and Applied Research (IJAAR) ISSN: 2643-9603 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 73-75.
7. Usmonov M. T. The Concept of Number. The Establishment of the Concept of Natural Number and Zero. International Journal of Academic Multidisciplinary Research (IJAMR) ISSN: 2643-9670 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 18-21.
8. Usmonov M. T. The Concept of Relationship. Characteristics of Relationships. International Journal of Academic Multidisciplinary Research (IJAMR) ISSN: 2643-9670 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 38-40.
9. Usmonov , M. . . (2023). PROBLEMS OF FORMING A SPECIAL ANALYTICAL THINKING STYLE AND BUILDING ALGORITHMS FOR SOLVING LOGICAL PROBLEMS. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(1), 39–56. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejti/article/view/9662>
10. Usmonov , M. . . (2023). ANTHROPOGENIC ENVIRONMENTAL LOAD ASSESSMENT METHODS USING MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(1), 21–38. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejti/article/view/9645>